

on pitempään juonut, joka ei omin avuin uskalla juomistaan lopettaa tai on lyhyenkin juomisen aikana joutunut vaikeuksiin.

Tämän katkaisuhuoltoaseman ”erikoisuutena” on se, että sinne voi tulla jo laskuhumalassa. — Kokeilu tässä muodossa alkoi marraskuussa -85 ja jatkuu huhtikuun -86 loppuun Alkon rahoittamana.

Terttu Norri

Valistuksen ihmiskuva

Tämän lehden numerossa 4/1985 Jorma Hentilä kysyy, ”mikä on se ihmiskuva, jolle valistustoiminta rakentuu, ja millainen se elämisen malli, jonka ihmiset Alkon valistuksen perusteella kokevat ’oikeaksi’ ja tavoiteltavaksi”. Kysymyksellään hän osuu valistuksen ytimeen. Mutta kysymys ei ole ajankohdainen vain Alkon sisällä, vaan koko terveystieteiden valistuksessa ja sitä tukevassa joukkotiedotuksessa.

Mitä enemmän valistus on joukkotiedotusvälineissä saanut jalansijaa, sitä useammin on alkanut näkyä kannanottoja ihmisen yksityiselämän alueelle tunkeutuvaa ”terveysterrorismia” vastaan. Sitä ovat tämänkin lehden palstoilla kuuluttaneet mm. Martti Lindqvist (1/1985), Klaus Weckroth (4/1985) ja Simo Kokko (1/1985). Me valistajat emme menettele viisaasti, mikäli pidämme sitä vain ”harmaana teoriana” ja viittaamme kintaalla moiisiin reaktioihin. Meidän on syytä pysähtyä miettimään oman työmme sisältöä ja menetelmiä eikä vain muodikkaasti tyytyä päivittelemään valistuksen huonoa menestystä ihmisten asenteiden ja käyttäytymisen muuttajana. Mutta ei valistaja kokonaan saa heittäytyä kritiikin vietäväksi. Tarvittaessa on omaa näkemystä uskallettava puolustaa. Pitää vain ensin olla se näkemys . . .

Onko valistussanoma käyttäytymisen ymmärtämisen ja elämäntapojen ylläpitävien mekanismien paljastamisen sijasta vain holhoamassa ja kontrolloimassa? Onko sanoma ristiriitaista ja yksittäistä pintatietoa, joka enemmän pirstoo kuin kokoa ihmisen käsitystä omasta elämästään? Onko valistus sittenkin vain normien, kieltojen ja tottelevaisuuden ideologia ja näin ainoastaan uusi sieluista taisteleva uskonto? Tukahduttaako se ihmisen kasvua omana, määrätietoisena persoonana ja luo näin tilaa vääränlaiselle narsismille? Onko se suggestiivisimmillaankaan muuta kuin mainonnan harjoittaman manipulaation heiveröinen jatke eikä varteenotettava vastavoima? Onko se omaehtoisuutta korostamalla toisaalta leimaamassa ne

ihmisryhmät tai ne sairaudet, jotka ovat itse ”huonolla elämällä” hankittuja?

Normatiivisen terveystapakasvatuksen etäispäätteeksi on monesti kuvattu itseensä käpertynyttä, jatkuvasti omia elintoimintojaan tarkkailevaa ja alituisesti huolissaan olevaa ihmistä. Kulloinkin muodissa olevat ”terveysennusteet” pitää tuntea ja osata välttää. Elämisen päätavoite on yhtä terveenä pysyttelemistä. Oman erinomaisuutensa tietäen on sitten hyvä lähteä lähiympäristöä luokittelemaan ja moralisoimaan. Samalta kasvualustalta voi kauhistella nuorten huumeiden käyttöä, sosiaaliavun varassa eläviä päihdeongelmaisia tai — mannermaiseen malliin — AIDS:ia. Ja varsinaisen hyödyn korjaavat tehokkuuden ja terveyden itsevarmat kaupapamiehet.

Tähän orwellmaiseen ihmiskuvaan alun perin tähtäsi WHO määritellään terveyden fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin harmoniaksi? Tällaisen ihmiskuvan takanako kyyristelevät nykyiset terveystyöntekijät ja -viranomaiset? Tuskin sentään.

Terveystieteiden neuvottelukunta on kehittämissuunnitelmassaan vuosiksi 1984—1988 erityisesti painottanut, että ”terveystieteiden painopistettä tulee tietoisesti siirtää yksittäisiin tottumuksiin ja tapoihin vaikuttamisesta ihmisen oman itsensäätelyn vahvistamiseen. Tavoitteena on itseään huomioiva, omatoiminen ja vastuullinen kanssaihmisen, jonka elämisen vaihtoehdot laajenevat terveystiedon ja näitä tietoja tukevien yhteiskunnallisten toimenpiteiden avulla”. Ammatti-ihmisten harjoittama valistus on kuitenkin vain hyttysen ininää meitä ympäröivässä kaupallisen terveystieteiden kulttuurissa. . .

Mistä sitten johtuu, että elämäntyyliin ja -tapoihin suunnattu valistus on altis kritiikille ja herkästi ikään kuin hukkaamassa pallon? Yhtenä, vaikkakaan ei varmaan ainoana syynä on se, että ihmisen käyttäytymisen ja arkielämän tutkiminen on osoittautunut yllättävän hankalaksi. On olemassa lukuisia erilaisia teorioita, mutta vain vähän yhtäpitävää tietoa, ja asiantuntijoiden käsitykset ovat keskenäänkin toisistaan poikkeavia, suorastaan vastakkaisia. Yhtä puutteellisia ovat käsitykset valistuksen ja kasvatuksen menetelmistä tai niiden vaikutuksista. Tuoreimman shokin kasvatustieteilijöille aiheutti Alice Miller (1985). Hän on sitä mieltä, että antiautoritaarisinkin kasvatusta on vain vallankäytön yksi muoto ja että sitä tarvitsevat enintään kasvattajat itse. Tämän vuoksi valistajan on syytä olla todella huolissaan vasta silloin, kun kukaan ei vaivaudu edes kritisoidaan.

Hyllyvästä tietopohjasta on vaikea saada pitävää otetta. Siksi valistuksen sävy ja luonne ovat lähtöi-

sin valistajan omasta ihmiskuvasta. Puuttuva tieto korvaantuu helposti propagandalla, yksilökeskeisyydellä ja moralisoinnilla. Kaikki kun kuitenkin tapahtuu valistettavan ”omaksi parhaaksi”. Valistaja luo, vaikkakin ehkä tiedostamattaan, itsensä näköisen patsaan.

Koska tietopohjaa ei juuri ole, valistaja alkaa helposti vieroksua sitäkin vähää, mikä olisi käyttökelpoista. Ennen pitkää hän menettää kokonaan otteensa itse valistuksen sisältöön ja kohdistaa kaiken mielenkiintonsa vain ulkokohtaisiin muutoseikoihin. Samalla unohtuu valistuksen ainoa totuus: sisältöään parempaa valistusta ei ole olemassa (Virtanen 1981).

Vaikka ihmiskuvan kuuluttaminen on ajankohdasta koko terveyskasvatuksessa, on se välttämättömästi erityisesti alkoholiin liittyvässä valistuksessa. Alkoholin käyttö on muihin elintapoihin verrattuna paljon monikerroksisempi ja -mutkaisempi asia, tarkastellaan sitä sitten yksilön elämäntyylin, sosiaalisen vuorovaikutuksen tai harjoitettavan alkoholipolitiikan kannalta. Sen osoittaa jo pelkästään alkoholismien käsitteestä ja sen synnystä käytävä keskustelu. Yhden johtopäätöksen voi valistaja tästä joka tapauksessa tehdä: Alkoholiin liittyvä valistus on alue, jossa valistaja herkimmin joutuu eettisten ongelmien eteen ja saa kritiikkiä sortuessaan tapasidonlaiseen, moralisoivaan tai pelottelevaan näkökulmaan.

Alkoholivalistuksessa käytetään myös suhteellisesti eniten ns. yhteiskunnallista mainontaa. On maksettuja kampanjoita, tietoisuuksia ja näyttäviä ilmoituksia päivälehdissä. Mediat, joita käytetään, ovat vaativia ja levittävät hetkessä sanomaa suurille joukoille. Jotta kampanja onnistuisi, sanoman muokkaaminen tarvitsee paitsi rahaa ja hyvän mainostoimiston, myös monen alan asiantuntemusta. Alkoholivalistus on ikään kuin johtotähtenä muuamassa koko terveysviestinnän ihmiskuvaa ja ylittää muita elämäntapojen alueita paljon helpommin uutiskynnyksen. Jostain syystä ihmiset ovat kiinnostuneempia rattijuopon toiluksista kuin oikeasta hampaiden harjauksen tekniikasta.

Viinapulumilla on pitkä historia valistuksen saralla. Raittiuteen kasvatettiin jo ennen kuin terveydenhuolto alkoi valistaa tuberkuloosibasilleista. Alkoholin haitoista kertovan valistuksen, erityisesti raittiuskasvatuksen on tänä päivänäkin yrittävä pudistella harteiltaan Turmiolan Tommin pelottelevaa elämänkaarta. Historiallisen painolastin aistii myös Tapio Kirsin ja Matti Piispan vastikään julkaistusta tutkimuksesta, joka kosketteli raittiusviikkoa 1984. He toteavat, että raittiusviikko ei synnyttänyt keskustelua lehtien palstoilla ja että sisällöllisiä juttuja julkaistiin vain muutama.

Viikko kului eri kunnissa pääasiassa erilaisen pikku puuhastelun merkeissä. (Siihen, pitäisikö raittiusviikon tarjota puuhastelua vai pohdiskelua, en tässä halua ottaa kantaa.)

Vastaava painolasti heijastuu myös ”Jos otat, et aja” -kampanjan palkitsemisperusteissa: ”. . . tilanteessa, jolloin pelottelu ja pakkosanelu tulevat ensimmäiseksi mieleen, onkin löydetty erittäin positiivinen lähestymistapa . . .”(IDEA 86).

Vaikka Jepen juomisesta ei vielä varmoja vastauksia voidakaan saada, on sitä kuitenkin tutkittu ja tutkitaan enemmän kuin mitään muuta ihmisen elintapoihin liittyvää tekijää. Olemassa olevasta tiedosta on ammennettavissa valistukselle elintärkeää, uskottavuutta lisäävää sisältöainesta. Sisälökökään valistuksen vaatimus on luonnollista juuri Alkolle, koska se itse tuottaa alan uusimman tiedon ja saa siitä sekä kansallista että kansainvälistä kiitosta. Tieto ei välity tavallisen kansan tajuntaan kuitenkaan monisteista, tilastoista tai käppyröistä. Pelkistäjiä, popularisoijia ja muotonikkareitakin tarvitaan.

Mistä valistaja sitten saa ihmiskuvaoppia? Sitä kun ei löydy Valistajan käsikirjasta. Mielihalujensa tai persoonallisuuden rakenteensa perusteella voi mallia hakea elävästä elämästä, elokuvista, uskonnoista, poliittisista ideologioista, musiikista tai vaikkapa kirjallisuudesta. Voi samastua esim. maailman kuuluisimpaan lääkäriin, Sinuhe egyptiläiseen:

” . . . elän ihmisen itkussa ja ilossa, hänen surussaan ja pelossaan elän, hyvydessä ja pahuudessa, oikeudessa ja vääryydessä, heikkoudessa ja väkevytydessä.”

Tai voi löytää vastakaikua komisario Veston purkaukseen hänen saadessaan liudan rattijuoppoja kiinni viime syksyn tehoiskussa:

” . . . ei tähän ongelmaan tunnu hyssyttelylinja auttavan. En tiedä, mikä suomalaisen jästipäähän tehoaisi. Ei taida olla mitään lääketä, ellei kaulaa katkaise.”

Itsensä näköinen patsas siitä tulee . . . ei sille mitään mahda. Pääasia on, että sen itse tietää.

Kirjallisuus

Hentilä, Jorma: Huumoria ja oivaltavuutta. Alkoholipolitiikka 50 (1985): 4, 181

IDEA 86. Perustelut vuoden 1985 parhaista yhteiskunnallisista kampanjoista ideapäivillä 1985

Kirsi, Tapio & Piispa, Matti: Selvä peli. SRL. Vammala 1985

Kokko, Simo: Mistä terveydenhuolto saa tehtäväksiantonsa? Alkoholipolitiikka 50 (1985): 1, 9—16

Komisario Veston haastattelu. Uusi Suomi 24. 11. 1985

Lindqvist, Martti: Onko tosi elämässä viinan maku? Alkoholipolitiikka 50 (1985): 1, 2—8

Miller, Alice: Alussa oli kasvatus. Juva: WSOY, 1985
Terveyskasvatuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1984—1988. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Sarja tutkimukset 2/1983

Waltari, Mika: Sinuhe egyptiläinen. Juva: WSOY, 1982

Weckroth, Klaus: Aikamme sankari. Alkoholipolitiikka 50 (1985): 4, 182—186

Virtanen, Matti: Valistus panee miettimään, mutta sisällöstä kaikki riippuu. Pulloposti 1981: 10, 14—15.

Leena Warsell

Viinikulttuuriakin tarvitaan

Alkoholipolitiikka-lehden toimitus keräsi kirjoittajiltaan alkoholipolitiikan parannusehdotuksia ja kokosi niistä julkaisunsa 50-vuotisjuhlan kunniaksi painetun koonnoksen.

Tämän pamflettinumeron luki kiinnostuneena kuin HeSan mielipidesivun tai pääkaupungin kouluisten Kevätpörriäisen: eipä tästä maasta ajatukset ja mielipiteet loppu, ainakaan kun alkoholiasioista on kysymys.

Vastakkainasetteluakin kirjoituksista löytyi. Teräväkynäinen toimittaja ilmoittautui iloiseksi viinien harrastajaksi ja halusi lisätä Alkon viinitiedotusta. Alkon tutkimuslaboratoriosta taas tuli mielipide, jossa julistettiin pannaan koko viinikulttuuri.

Muunnelmia

Ilpo Tiihonen

Käsi poskella vaan

Tänä iltana

olen iloinen heppu omenapuun alla
ja kymmentuhatta perunaa mätäneä puolestani.

Ja se mitä sinulle sanon, ei maksa tänään mitään
saat kuunnella kaukaista huminaa

ja jotakin läheltä . . .

saat kuulla kun narsahtaa lehto ja korkki

ja viini saa helistä,

ei

ethän

suruista yhteen sekuntiin

yhtään välitä.

Alkon kuluttajavalistuksen eli oikeiden juomata-
pojen tiedottajana haluan antaa palautetta viimeksi
mainitusta kirjoituksesta. Olkoon tämä samalla
post festum -osallistuminen em. MuTu-kavalka-
diin.

Olen samaa mieltä viinikulttuurin vastustajan
kanssa siitä, että liiallinen alkoholin käyttö, olkoon
se viinaa tai viiniä, aiheuttaa väistämättä haittoja.
Mutta käsitteille viinikulttuuri ja päivittäinen vii-
nin juominen ei pidä panna yhtäläisyysmerkkiä.

Se, että Alko on lähestynyt ja tulee lähestymään
tietyin kuluttajavalistus- ja asiakaspalvelutoimen-
pitein asiakaskuntaansa sen toiveiden mukaan —
myös viinitarjonnan ja -tietouden merkeissä — ei
tarkoita jokapäiväisen viinin käytön suosittamista
mökkiin kuin mökkiin.

Me emme ole enää takametsien havupuista eilen
maahan laskeutunut kansakunta, joka voisi visusti
sulkea silmänsä muun maailman viini- ja ravintola-
kulttuurilta.

Me matkustamme yhä enemmän. Me käymme
ulkomaankauppaa. Me kansainvälistymme koko
ajan, pikavauhtia. Yhä useampi suomalainen jou-
tuu sekä kotimaassa että ulkomailla tilanteisiin,
joissa häneltä odotetaan tietoutta kansainvälisestä
tapakulttuurista.

Alko ei voi olla tämän kehityksen jarruna. Ei
monopolin roolin viinikulttuurin lisäämisessä tar-
vitse olla yliaktiivinen, mutta sillä pitää olla tahtoa
tyytyttää asiakkaitensa viinietouden tarve ja jär-
jestää sopivasti kysynnän mukainen viinivalikoima
myymälöihinsä.

Mietojen juomien suosiminen alkoholin koko-
naiskulutusta lisäämättä on kirjattu myös Alkon
tehtävä- ja toimintalinjafilosofiaan.

Tuula Nieminen